

Mehmet Akif Ersoy'un Perspektifinden Sosyal Sorunlar: Aile Sorunları, Boşanma ve Yoksulluk

DOÇ. DR. KÜBRA KÜÇÜKŞEN*

Öz

İstiklal Marşımızın şairi Mehmet Akif Ersoy, içinde yaşadığı dönemin sorunlarını bütün teferruatı ile gören ve gördüklerini şiirlerine yansıtan ender şairlerimizden birisidir. Mehmet Akif'in *Safahat*'ı oluşturan şiir dünyasına bütün olarak nüfuz edildiğinde onun yoksulluktan çocuk işçiliğine, boşanmadan alkol bağımlılığına kadar dönemin pek çok toplumsal sorunlarını yansıttığı, şiirlerini de âdeta bu sorunlara dikkat çekmek için kaleme aldığı gözlenmektedir. Bu çalışmanın amacı, bugün de toplumsal sorunlarının başında gelen yoksulluk, boşanma, alkol bağımlılığı gibi sosyal sorunları neden ve sonuçlarıyla birlikte Akif'in perspektifinden değerlendirebilmektir. Bu doğrultuda Mehmet Akif'in *Safahat* adlı eserinde çalışma konusu ile doğrudan alakalı olduğu tespit edilen "Küfe", "Meyhane", "Mahalle Kahvesi" ve "Köse İmam" adlı manzum eserleri incelenmiş, tahlil edilmiştir.

Anahtar sözcükler: sosyal sorunlar, boşanma, yoksulluk, Mehmet Akif.

SOCIAL PROBLEMS FROM THE PERSPECTIVE OF MEHMET AKİF ERSOY:
FAMILY PROBLEMS, DIVORCE AND POVERTY

Abstract

The poet of our National Anthem, Mehmet Akif Ersoy, is one of our rare poets who sees the problems of the period in which he lived with all details and reflects what he saw in his poems. When Mehmet Akif's world of poetry that constitutes *Safahat* is penetrated as a whole, it is observed that he reflects many social problems of the period, from poverty to child labor, from divorce to alcohol addiction, and that he wrote his poems to draw attention to these problems. The aim of this study is to evaluate social problems such as poverty, divorce, alcohol addiction, which are among the leading social problems today, from Akif's perspective, together with their causes and consequences. In this direction, the poetic works of Mehmet Akif named "Küfe", "Meyhane", "Mahalle Kahvesi" and "Köse İmam" which were determined to be directly related to the subject of the study in *Safahat*, were examined and analyzed.

Keywords: social problems, divorce, poverty, Mehmet Akif.

GİRİŞ

Mehmet Akif Ersoy hayatı boyunca toplumsal sorunları kendine dert edinmiş bir toplum şairidir. Yaşadığı dönemin sosyal, ekonomik ve siyasi koşullarının getirdiği sorunları eserlerine aksettirerek çözüm yolları önermiş, günümüz sorunlarına da ışık tutmuştur. İstiklal Marşımızın şairi Mehmet Akif nesir alanında da makaleleri bulunmakla birlikte asıl ününü *Sırat-ı Müstakim* dergisinde yayımlanan şiirlerinden oluşan *Safahat* adlı eseriyle elde etmiştir. Latin harfleriyle ilk defa 1943 yılında basılan eser (Öksüz, 1999, s.19) “Safahat”, “Süleymaniye Kürsüsünde”, “Hakkın Sesleri”, “Fatih Kürsüsünde”, “Hatıralar”, “Asım” ve “Gölgeler” adlı bölümlerden oluşmaktadır. Şiirlerini toplumsal bir soruna dikkat çekmek, mesaj vermek için kullanan Akif’e göre edebî eser mensubu olduğu milletin, vatanın değerlerini taşımalı, sosyal bir yarar sağlamalı, toplumun aksayan yönlerini göstererek onu uyarmalıdır (Yıldıztaş ve Dinç, 2018, s. 442). Bu nedenle, tarihinin en zor günlerini yaşayan bir devlet ve milletin sorunlarını, İslam’ı merkeze alarak sorgulamıştır. Manzum eserlerinde gündelik hayatın seyri içerisinde “camiler, kahveler, hastalar, içki ve kumarın sebep olduğu sorunlar, yetimlerin, dulların, yoksulların içinde bulunduğu acı problemler, devlet yönetiminin bozukluğu, rüşvet, faiz faciası..”(Karakoç, 1987, s. 31) gibi her tür yozlaşmanın ve toplumsal çöküşün genel görünümünü tasvir etmiş, Cemil Meriç’in benzetmesiyle (1986, s. 224) adeta “tufana yakalanmış bahtsız bir toplumu gemisine çağıran Nuh Peygamber gibi”, İslâm alemini içinde bulunduğu ataletten kurtarmak için (Aydın, 2017, s. 100) mücadele etmiştir.

Kaplan (2005, s. 74) *Safahat*’ı sadece şiirin değil edebiyatın bütün ifade türleriyle anlatılan manzum bir romana benzetmektedir; çünkü “gündelik hayatta her an karşılaşılabilen fakirden zengine, dindardan dinsize, korkak, kahraman, yerli, yabancı gibi toplumsal tipler ve evlerden mahallelere tüm mekânlar Akif’in ilgi alanındadır”. Şiirleri “bir toplumun günlüğü” gibidir (Karakoç, 1987, s.31). Ele aldığı konular Akif’in kişiliğini, ahlaki duyarlılığını, sorumluluk ve değer anlayışını yansıttığı gibi düşünce ve inanç dünyasının zihinsel kodlarını da vermektedir. Gündelik yaşam pratiklerini inancı doğrultusunda gerçekleştirmeye çalışan bir “karakter adamı” olarak Akif, toplumu yakından ilgilendiren siyaset, savaş, barış gibi konularda da İslam’ın temel kaynaklarından beslenen yazılar yazmış bir “Kur’an şairi” dir.

Akif eserlerinde bireysel, ailevi ve sosyal konuları ahlaki boyutlarıyla ele almıştır. Kötü alışkanlıkların ahlakın zayıflamasından kaynaklandığını, ahlakın elden gitmesinin aile hayatının çökmesine neden olduğunu ve toplumların mahviyetine sebep olduğunu işlemiştir. Günümüzde yaşanan sosyal sorunlar Akif’in tespit ve tahlillerinin güncelliğini koruduğunu göstermektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, yoksulluk, boşanma, gibi temel sosyal sorunları bu sorunlarla bazen neden bazen sonuç olarak bağlantılı olan şiddet ve eğitimsizlik boyutuyla birlikte ele alarak Mehmet Akif’in perspektifinden çözüm önerileri ile birlikte değerlendirmektir. Çalışmada kaynak olarak Ömer Rıza Doğrul tarafından tertip edilen *Safahat*’taki şiirler esas alınmış, doğrudan alıntılar bu eserden yapılmıştır. Araştırmanın örnekleme Mehmet Akif’in *Safahat*’ından konuyla doğrudan ilgisi tespit edilen “Küfe”, “Meyhane”, “Mahalle Kahvesi” ve “Köse İmam” adlı manzum eserleridir. Bu eserler temel alınarak Akif’in sosyal sorunların nedenleri ve çözümleri konusundaki görüşleri betimsel ve sistematik olarak çözümlenmiştir. Betimleme, bir kişinin,

nesnenin veya olayın özelliklerini kelimelere aktarmak olarak tanımlanmaktadır. Betimlemelerde amaç, yaşamda sıradan görünen ayrıntıları aktaran bir metin oluşturmaktır. Sistematik çözümleme ise verilerin incelenmesi, sınıflandırılması böylece verileri okuyuculara anlamlı kılacak belirli temaların ortaya konmasıdır (Beklan Çetin, 2012, s. 192,195).

MEHMET AKİF ERSOY'UN HAYATI KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ (1873-1936)

Aralık 1873'de İstanbul'da dünyaya gelen Mehmet Akif ilk dinî eğitimini Fatih Medresesi hocalarından olan babası Mehmet Tahir Efendi'den almıştır. Üniversite tahsilini Halkalı Baytar Mektebi'nde yapan Akif mezun olduktan sonra dört yıl Rumeli, Şam, Halep gibi çeşitli illerde çalışmış (Eşref Edip, 2010), İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra o tarihte cereyan eden olaylara karşı halkı bilinçlendirmek ve İslam birliğini sağlamak amacıyla *Sırat-ı Müstakim* ve *Sebil'ür-Reşat* adlı dinî dergilerde şiirler, din ve

Mehmet Akif Ersoy

edebiyat üzerine makaleler yazmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Millî Mücadeleyi destekleyen Akif, Birinci Millet Meclisi'nde (1920) Burdur Milletvekili olmuş, 1925 -1936 yılları arasında Mısır'da kalmış ve bu süre zarfında Türkçe öğretmenliği yapmıştır. TBMM tarafından açılan İstiklal Marşı yarışmasına para ödülü olduğu için katılmayan Mehmet Akif, Gazi Mustafa Kemal'in isteği ve dönemin Millî Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Tanrıöver'in ısrarıyla İstiklal Marşı'nı yazmıştır. TBMM'nin 12 Mart 1921 günlü oturumunda İstiklal Marşı olarak kabul edilen şiiri Akif "Kahraman Ordumuza" ithaf etmiş, para ödülünü almadığı gibi şiiri hiçbir kitabına almamıştır. İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra farklı gruplarda gündeme getirilerek düşünsel ortamlarda tartışılan, Türkçülük ve Batıcılık hareketlerini eleştirerek İslamcılık tarafında yer almış, topyekûn modernleşmeye karşı çıkmıştır. Mehmet Akif, şiirlerinde Türk-İslam dünyasının içinde bulunduğu durumu, sosyal-siyasal, ekonomik ve kültürel hayatı, bu hayatın çürüten eksik yanlarını, gerçekçi bir bakışla dile getirmiştir. Eğitimsizlik, taassup, yoksulluk, çalışma, azim en çok üzerinde durduğu konulardır. "Seyfi Baba", "Küfe", "Mahalle Kahvesi", "Meyhane", "Kocakarı ile Ömer", "Hasta", Mehmet Akif'in meşhur manzum hikâyelerindendir. *Safahat*, Mehmet Akif'in yedi kitaplık şiir külliyyatını bir araya getirdiği eserdir. *Safahat*'ı oluşturan yedi cilt yayımlanış sırasına göre şu şekildedir:¹

1. Safahat -1911
2. Süleymaniye Kürsüsünde -1912
3. Hakk'ın Sesleri-1913
4. Fatih Kürsüsünde -1914
5. Hatıralar-1917
6. Asım-1924

¹ Safahat, 1958, s. XXI-XXII.

7. Gölgeleler-1933

Büyük düşünce ve aksiyon insanı Mehmet Akif'in önemli özelliklerinden birisi de ahlak ve karakterindeki üstün niteliklerdir. *Safahat'* ta yer alan şiirleri onun toplumsal sorunlar karşısında ahlakın önemi ve ahlak eğitimi konusundaki görüşlerini yansıtmaktadır. Yakınlarının olduğu kadar hasımlarının da üzerinde birleştiği nokta Akif'in hayatı boyunca "belirli ahlaki prensiplerin doğrultusunda yaşamış bir karakter adamı" (Okay, 1989, s. 13) olduğudur. Hayatı boyunca şeref ve haysiyetine asla toz kondurmamıştır (Eşref Edip, 2010, s.220; Kuntay, 1997, s. 252, 287-292). Ahlak anlayışının temel dayanağı İslam'dır. Kendisinin bizzat yaşadığı İslam ahlakını insanlara tebliğ ve telkin etmiştir.

TOPLUMSAL SORUNLARIN MEHMET AKİF'İN ESERLERİNE YANSIMALARI

Mehmet Akif eserlerinde toplumsal sorunlara dikkat çekmiş, özellikle kadın ve çocuklar gibi dezavantajlı bireylerin hak savunuculuğunu yüklenmiş bir şairdir. Bugün de boşanma, yoksulluk, alkol bağımlılığı gibi tüm toplumları tehdit eden sorunları eserlerinde dile getirmiş bu sorunlar karşısında çözüm yolları önermiştir. Mehmet Akif Ersoy'a göre yoksulluğun nedeni geri kalmışlık, geri kalmışlığın nedeni tembellik, cehalet (Öz, 2013, s. 145), aile sorunlarının nedeni de ahlaktan, dinden uzaklaşma, yozlaşma şeklinde sıralanabilir. Bu bölümde *Safahat'* tan seçilen dört örnek eser üzerinde temel sosyal sorun alanlarından olan aile sorunları, boşanma ve yoksulluk Akif'in perspektifinden değerlendirilmeye çalışılacaktır.

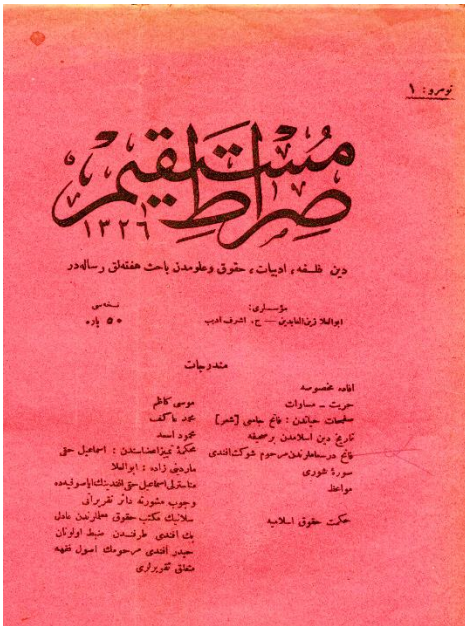
Aile Sorunları ve Boşanma

Sosyal sorunların doğrudan neden ve sonuç olarak hem etkileyen hem de etkilenen aile kurumu Mehmet Akif'in önemle üzerinde durduğu konuların başında gelir. Dünyada gerçek saadet ve mutluluğun huzurlu bir aile ortamı ile mümkün olduğunun altını çizen Ersoy (1958, s.119-120) bozulan ahlaki değerler ve din istismarının boşanmaların artmasına neden olduğunu düşünmüş, din adına dininin özüne uymayan hurafelerle, gerilikle, cehaletle hayatı boyunca mücadele etmiş, dinî kisve altında kendi menfaati için dinî duyguları istismar eden insanları uyaran şiirler yazmıştır. Mahallesinde meydana gelen iki boşanma olayı sonucu özellikle kadın ve çocukların yaşadığı dramları hiç unutmamıştır (Kuntay, 1997, s. 417). "Köse İmam" adlı eserinde üzerine kuma getirmek isteyen kocasından şiddet görmüş üç çocuklu bir kadının hikâyesine yer verilir. Köse İmam Akif'in baba dostu olan ahlaken yüksek seciyeli, görgüsü çok bir şahsiyettir. Bu manzum eserde Akif, Köse İmam'ın ağzından toplumda bozulan ahlaki değerleri, dinin nasıl istismar edildiğini anlatır. Akif'in, Köse İmamı ziyareti esnasında, kapıya gelen bir kadın kocasını şikâyet eder. Üç çocuk annesi olan kadın eşinden dayak yediğini, kendisinden boşanmak istediğini anlatır. Bunun üzerine Köse İmam: "Karı dövmek ne kolaymış, ona ben gösteririm!" diyerek bekçiyle haber gönderip önce gelmekte direnen kocayı "ben gidersem iyi kaçmaz" diyerek getirir (Ersoy, 1958, s.127).

O dönemde mahalle imamları aileler için bir nevi arabuluculuk yapmakta, vaaz ve nasihatle sorunların çözümüne uğraşmaktadır. Olay örgüsünde sosyal bir yara olan kadına karşı şiddetin fiziksel, sözel, duygusal, tüm boyutlarını dini kullanarak uygulayan bir koca vardır. Şiirde

kadının, kocası tarafından uygulanan şiddete karşı koyamayışı sadece fiziksel mukavemetin yetersizliği ile değil sosyal destekten de mahrum oluşu nedeniyle *bîçâre* kalışı ile anlatılmaktadır. İsmi İhsan Efendi olduğu anlaşılan koca: “Dövmüş isem, kendi karım. Keyfim ister döverim, sen diyemezsin: “Dövme!.. Bu benim haysiyetime tecavüzdür” diyerek ikinci eş almasına karşı çıktığı için karısını dövdüğünü, çünkü şeriatın kendisine dört kadınla evlenme izni verdiğini söyler. Köse İmam kadın haksız bile olsa boşamanın doğru olmadığını dile getirince İhsan Efendi şeriatın dörde kadar evlenmeyi emrettiğini, canı istediği gibi boşayabileceğini söyler. Bugün de örnekleri sıkça görülen dinin genel ahlaki kurallarını hiçe sayarken, dinin verdiği bir ruhsatı kişisel hevâ ve hevesi için kullanan bir tip olan, çok eşlilik konusunda şeriattan bahseden İhsan Efendi’ye Köse İmam, hayatında camiye girmediğini, hiç ayık gezmediğini ve İslam’ın temel emir ve yasaklarına duyarsız olduğunu yüzüne vurarak İslam’ın evlilikte erkeğe yüklediği sorumlulukları ve kadının haklarını hatırlatır.

Ahlakın temellerini dini esaslar çerçevesinde ele alan Akif, “dini vicdanlarda kaldırdıktan sonra insanlığın “menfaat” denilen ma’buddan başka bir şey tanımayacağını” (Esen, 2011, s. 266) anlatmıştır. İslam’ın temel kaynakları olan Kur’an ve sünnetin merkezinde beşerî ve toplumsal olaylara yaklaşan Akif, Peygamber Efendimizin hadisi ile Köse İmam’ı konuşturarak boşanmanın *arşı titreten*² bir fiil olduğunu, İslam’ın kadına verdiği değeri, kadının erkek üzerindeki haklarını anlattırır. İslami bilgisi ve yaşadığı ahlak ile toplumsal yaşamda önemli fonksiyonlar üstlenen bir kanaat önderi şeklinde sunulan İmam karakteri, otoriter bir dille kocayı uyarıp, kadının aile hayatı ve kendisi için ne denli gerekli olduğunu fark ettiren nasihatlerinden sonra kadının da gönlünü yaparak aileyi barıştırır.

Sıratimüstakim dergisi

Boşanma tüm kültürlerde hoş karşılanmayan ancak evliliğin sürdürülmesinin mümkün olmadığı durumlarda kabul edilebilir bir tercih olarak görülen en temel sosyal sorun alanlarından biridir. Bu tercih bireyin sosyal, psikolojik ve ekonomik yaşamına olumsuz etkilerinin yanı sıra yoksulluk, işsizlik, madde bağımlılığı gibi diğer sosyal problemlere neden olarak toplumsal değerlerin ve kuralların gücünün kırılmasına neden olmakta, toplumun çözülmesine yol açabilecek gelişmelerin de kaynağı olmaktadır (Akgül Sarpkaya, 2013, s. 30). Köse İmam hanelerde yaşanan sefalet, huzursuzluk ve sıkıntılara bir imam bir de hekimin vâkıf olduğunu, boşanmaların artmasıyla “babası sağ öksüz çocuklar”ın sayısının arttığını, sonunda boşanmalar olacak diye davet edildiği düğüne gitmekten korktuğunu söyler. Kötüye kullanılan erkek egemenliğinin zararlı sonuçları

² Boşanma ile ilgili bir Hadis-i Şerif’te şöyle buyrulmuştur: “Evleniniz, boşanmayınız!.. Zîrâ boşanma dolayısıyla arş titrer” (Haşimi, 2015, s.228).

sadece kadını değil, çocukları ve tüm aile fertlerini etkilemektedir. Koytak (2001, s. 125); bütün dünyada ailenin çözülmesinden, kadını aşağılayan, onu her türlü haksızlıklara maruz bırakan, bencilce tasarruflar içeren ideolojik erkek egemenliğini sorumlu tutar.

Akif'e göre aile kurumunu tehdit eden ve boşanmaların artmasına neden olan sorunların başında kahvehaneler ve meyhaneler gelmektedir. Kahvehaneler Osmanlı'da sosyal ve toplumsal hayatın önemli kurumlarından biri olmuştur. İlk açılan kahvehaneler genelde cami civarında sosyal işlevleri olan, mahalle sakinlerinin namaz vakitleri arasında toplanıp her türlü içtimai sorunları konuştukları imaret kahvelerdir. Daha az sayıda olan kıraathaneler ise çay içilip, sohbet edilen; gazete, dergi ve kitap okunan bir mekândır. Mehmet Akif'in tasvir ettiği Tanzimat'tan sonra açılan Beyoğlu kahvehaneleri, herhangi sosyal- kültürel işlevi olmayan, işsiz, aylak insanların boş vakit geçirmek için takıldığı, tavlâ, iskambil gibi oyunların oynandığı, daha çok ailesini ihmal eden erkeklerin uğradığı, toplum için zararlı olan kahvelerdir (Aydoğan, 1997, s. 92). Akif'e göre bu kahveler derhal kaldırılmalı, insan saadeti evinde yuvasında aramalıdır.

"Mahalle kahvesi hâlâ niçin kapanmamalı?
Kapansın elverir artık bu perde pek kanlı!
Hayır, bu perde, bu Şark'ın bakılmayan yarası;
Bu, çehresindeki levsıyla yurda yüz karası;"

Akif'in burada tasvir ettiği kahve, batakhanelerle eş değer olan, düşünme, akletme, idrak, izan gibi melekeleri öldüren, firengi illeti gibi toplumun enerjisini, gayretini, çalışma azmini yok eden, böylelikle toplumun geleceğini katleden bir mahiyet arz etmektedir. Burada Akif kahvehaneyi hem fiziki mekân olarak anlatmış, hem de kahvehanede bulunan insanları ayrıntılı bir şekilde tasvir etmiştir. Eşyalar kirli, ortam havasız, pis, içindeki insanlar da aile, eş maişeti konusunda duyarsız, tembel insanlardır. Kahve müdavimi olan bu insanlar aile maişetiyle uğraşmayı, çalışmayı yük olarak görmekte, üstelik evine bağlı insanları da "kılıbık" diye küçümsemektedirler.

Mutluluk ve saadetin aile hayatı ile mümkün olduğunu anlatan Akif, eş, çocuklar ve anne babanın oluşturduğu aileyi "cennet sarayı" olarak ifade etmiştir. Akif'e göre aile, merkezinde kadının yer aldığı, tüm aile fertlerinin psikolojik ihtiyaçlarının karşılandığı bir yuvadır. Aile tasvirinde kullandığı "*Karın, çocukların, annen, baban, kimin varsa*" mısraından Akif'in modernleşme sürecinin aile kurumunda neden olduğu yapısal değişikliğin neticesi olarak ortaya çıkan çekirdek aile yerine geniş aileyi model olarak içselleştirdiği görülmektedir. Eş ve anne olarak kadın aile fertlerinin her türlü sıkıntılarında yanı başlarında olup onlara ihtiyaç duydukları desteği sağlayan eşsiz bir ruhsal güç ve güven kaynağıdır (Koytak, 2001, s. 55). Fakat erkekler bu aile hayatının değerini idrak etmemekte evden sıkıldıkları bahanesiyle kahvehaneye gitmektedirler. Eserin devamında doğrudan erkeklerle hitap edilmekte, kahvehanede toplanan erkeklerin aile mefhumuna ve kadına karşı olumsuz tutumu tasvir edilmektedir.

Bu şiir "«Ya sizin bir yuvarınız yok mu?» diyor anlaşılın, Dişi erkek çalışan yavrulu kırlangıçlar..." (Ersoy, 1958, s.125) dizeleriyle "yuva"nın ve "çalışma"nın diğer canlılarda da kutsal olduğu kırlangıçların kahvedeki insanları kınadığı mesajı üzerinden verilerek sona erer.

Meyhane de aynı kahvehaneler gibi aile reislerinin buralarda zaman geçirip ailelerini ihmal etmelerine, ailelerin dağılmasına, kadınların ve çocukların yoksul, sefil kalmasına sebep olduğu

için topluma zarar veren mekânlardır. Meyhane sadece içinde değil çevresinde bile aşâğılık rüzgârının estiği bir mekândır. Akif, meyhane müdavimi olan insanları; “tembel, yaratma ve üretmeden uzak, maddi yönden olduğu kadar ahlaki ve manevi yönden de sefil” olarak tarif etmiştir. Utanma ve haya duygusundan yoksun, gelecekle ilgili emel ve planları olmayan bu insanlar “insanı insan yapan tüm değerlerini şarap dalgaları arasında kaybetmişler”dir. Akif, böyle kötülükleri barındıran bir mekânı ve bu mekânın müdavimi insanları bu denli kötü, çirkin, sefil, rezil tanıtarak insanların bu tür mekânlara yaklaşmamasını, uzak durmasını sağlamak ister (Aydoğan, 1997, s. 88, 89).

Meyhane şiirinde kocası içki ve kumar müptelası olduğu, çalışıp eve ekmek parası getirmediği için zor günler geçiren bir kadının kocasını eve döndürme mücadelesi anlatılır. Kadın “Efendiler, ağalar, siz de bir nasihat edin, sizin de belki var evladınız...” diyerek oradaki diğer erkeklerin kendisine yardımcı olacağını düşünmüştür. Fakat diğer erkekler de ahlaken düşük oldukları için kadını haklı görüp yardım etmek yerine kocayı daha da kışkırtarak boşamasına neden olurlar.

Mehmet Akif aile içi sorunlar karşısında doğrudan erkeği sorumlu tutmakta, erkeklerin kahvehane, alkol, kumar vb. alışkanlıklar yüzünden eş ve çocuklarına karşı görevlerini yerine getiremediğini iddia etmektedir. Çünkü yaşadığı dönemin sosyal şartlarında kadınlar, yoksul, çoğu zaman ikinci sınıf muamele gören, sarhoş kocaların çilesini çeken, dövülen, sokağa atılan, üzerlerine kuma getiren kocalarına sabır göstermeye çalışan, yetim ve öksüz kalmış torunlarına bakma mücadelesi veren yaşlı ve güçsüz kadınlardır (Ersoy, 1958, s. 42, 127, 95; Tağızade Karaca, 2011, s.120; Fırat, 2016, s.229). Bu nedenle Akif’in toplumda dezavantajlı gruplar olarak adlandırılan yaşlılar çocuklar ve kadınlar için “Üç sınıf halka içim parçalanır, hem ne kadar! İhtiyarlar, karılar, bir de küçükler bunlar” diyerek insanlığı anlamının yolunun bu kesime merhamet göstermekle mümkün olduğunu (Ersoy, 1958, s.130), bu üç dezavantajlı kesime toplumun merhamet göstermesi gerektiğini vurgulamıştır.

Merhamet kavramı çoğunlukla ahlak ve dinle bağlantılı olduğu hâlde³ bu mısralarda Akif “merhamet”i dinî bir değer olmaktan öte insan olmanın temel koşulu (Okay, 1989, s. 64) evrensel bir insani haslet olarak almakta, yaşlılar, kadınlar ve çocuklarla ilgili her türlü sorunun çözümünde merhamet temelli yaklaşımın önemini vurgulamaktadır. Çünkü merhamet, sorunun çözümü için insanı eyleme geçiren bir duygudur. Çünkü “merhamette şefkat, rikkat, yumuşaklık, incelik, fedakârlık, diğerkâmlık gibi hasletler hakimken katılık, kabalık, vurdumduymazlık hiç yoktur” (Budak, 2020, s. 142; Kısakürek, 2018, s. 116).

Yoksulluk

Yoksulluk sadece iktisadi bir terim değil, adalet, eşitlik, özgürlük, dışlanma gibi kavramları da içeren insani ve toplumsal bir sorundur. Kendisi de hayatı boyunca yoksulluk içinde yaşayan

³ Bu konuda Hz. Peygamberden rivayet edilen hadisler: “Merhamet edenlere Rahman olan Allah merhamet eder. Siz yeryüzü halkına merhamet edin ki semadakiler de size merhamet etsinler” (Ebu Davud, Edep, 58); “İnsanlara merhamet etmeyene Allah da merhamet etmez.” (Buhârî, Tevhîd, 2). (Akt. Özafşar vd., 2012, s. 87)

Akif, İstanbul'un kenar mahallelerinden birinde yaşamış, çocuk yaşta babasını kaybetmiştir. Maddi imkânsızlıklar yüzünden istediği fakülteye değil, hemen iş bulabileceği ümidiyle parasız yatılı bir okula gitmek zorunda kalmış, hafta sonları evine on yedi kilometre uzak olan bu okula parasızlık yüzünden yürüyerek gidip gelmiştir.

Mehmet Akif'in yaşadığı yıllarda devlet ve millet tarihinin en zor dönemini yaşamaktadır (Esen 2011, s. 262). Eserlerinde 600 yıllık İmparatorluğun dağılma döneminde hem toplum hem de birey olarak yaşanan sorunları, toplumun içinde bulunduğu ahlaki, sosyal, ekonomik şartlar, en ince ayrıntısına kadar adeta *bir cerrah teşrihçiliğiyle* ortaya koymuştur (Karakoç, 1987, s. 27). "Seyfi Baba" adlı manzum eserinde hasta ve yaşlı bir aile dostu olan Seyfi Baba'yı ziyarete giderken yolda gördüğü insanların sefalet manzaralarını anlatır. Yoksulluğun neden ve sonuçları olarak görülen kötü beslenme, hastalık, açlık, engellilik gibi tüm olumsuzluklar topluma yansımış, aileler dağılmış, bu durumdan etkilenen kadın ve çocuklar perişan bir vaziyette hayatta kalmaya çalışmaktadırlar.

Kendisinin de aslında fakr-u zaruret içerisinde bir yaşam sürdüğü bu manzum eserin sonunda anlaşılır. Seyfi Baba'ya yardım etmek, birkaç kuruş bırakmak ister fakat cebinde beş kuruş yoktur ve şu cümle dökülür dilinden: "Ya hamiyetsiz olaydım ya param olsa idi!". Yıllar sonra oğlu Akif Emin Ersoy, kendisi ile yapılan bir röportajda "babanız size bir şey bıraktı mı?" sorusuna; "Muhteşem bir isim ve gurur. Başka bir şey bırakamazdı. Çünkü bırakılacak hiçbir şeyi yoktu" (Coşkun, 2017, s.91) cevabını vermiştir.

İstanbul'da, sadece insanlar değil evler, sokaklar, mahalleler tüm kentin görünümü de sefil ve perişandır (Özcan, 2009). "Küfe" adlı manzum eserinde yine yoksul bir mahalle tasviri çizdikten sonra yolda ayağına takılan şeyin eski bir hamal küfesi olduğunu fark eden Mehmet Akif daha sonra on üç yaşlarında bir çocuk ve annesi arasında geçen diyalogları aktarır. Çocuk yetim kalmıştır ve hamal olan babasının işini sürdürmek zorundadır. Fakat aslında okumak istediği için hamallık yapmak istememekte, tepkisini küfeyi tekmeleyerek göstermektedir. Annesi ise "ekmek kapısı" olarak gördüğü küfeyi çocuğun tekmelemesine karşı çıkmakta, çocuğu babası o küfe ile nasıl kendilerini besledi ise çocuğun da küfeye sahip çıkarak kardeşine ve kendisine bakması için iknaya çalışmaktadır.

Çocuğun "Okutma sen de hamal yap bu yaşta şimdi beni!" (Ersoy, 1958, s. 25) sözünden sonra Akif yanlarından ayrılır. Bir zaman sonra eskisinden de acıklı bir hâlde çocuğu küfeyle sırtında yük taşıırken görür. Tam o esnada Hasan ile aynı yaşlarda olan Rüştüye Mektebi'nin öğrencileri dağılmaktadır. Öğrenciler mutlu mesut okullarına devam ederken yaşı itibarıyla okulda onların arasında olması gereken Hasan hayatı boyunca bu küfeyi taşıyacak, hamal olarak kalacaktır. Bu manzum eserde çok boyutlu bir sosyal sorun olan yoksulluğun eğitimsizlik, çocuk işçiliği gibi sorunları ortaya çıkardığı da görülmektedir. Çocuğun çalışması fiziksel psikolojik gelişimini olumsuz etkilediği gibi eğitim imkânlarından mahrum kalma, yoksulluktan kurtulabilme gücünü ve yeteneğini kendinde bulamama gibi "yoksunluk" sonucunu doğurmaktadır (Özmete, 2011, s.78). Yoksulluğun olumsuz etkilerini en fazla çocuklar hissetmektedir. Bu konuda yazdığı bir diğer eser "Bayram" manzumesidir. Bu eserde Akif bayram dolayısıyla kurulan eğlence çadırlarının kurulduğu Fatih'de dolaşırken, yaşlı bir kadın ve ağlayan

çocuğu tasvir eder. Parası olmadığı için, yetim kalan torununu salıncağa bindiremeyen yaşlı kadın: “-Yetim ayol... Çocuk değil mi? “Salıncak!” diyor... biraz bu da binsin... Ne var sevâbına say... Yetim sevindirenin ömrü çok olur” diye salıncakçıya dil dökmektedir. Çocuğun salıncağa binmesiyle hüznün yerini sevince bırakır. Bayramlar; çocukların yüzlerinin güldüğü, ruhların coştığı, ümitsizlerin ümitle dolduğu (Baş, 2017, s.204) neşe ile geçirilmesi gereken zamanlardır. Ama yoksulluk ve parasızlık bayramın sevinç ve sürurunu gölgelemektedir.

Akif'e göre yoksulluk sorununun çözümü miskinliği ve yanlış tevekkül anlayışını bırakarak çok çalışmaktır. Bireysel tembellikten kaynaklanan yoksulluğu “Kim kazanmazsa bu dünyada bir ekmek parası: Dostunun yüz karası; düşmanın maskarası!” (Ersoy, 1958, s.71) sözleriyle eleştirmiş, çalışmayı ahlaki bir erdem olarak görmüştür (Durak, 2016, s. 164). Toplumun da çalışmayı bırakırsa zelil olacağı uyarısını yapmıştır.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğunun Batı karşısında geri kalmışlığının nedenlerinin sorgulandığı, siyasal, askeri, ekonomik, sosyal krizlerin yaşandığı ve Osmanlı nasıl kurtulur sorusuna yanıt aranan fikrî bir ortamda İslamcılık akımı içinde yer alan Mehmet Akif toplumsal geri kalmışlığın ve kalkınmanın parametrelerini İslam dairesinde çözümlenmeye çalışmıştır. Mehmet Akif eserlerinde toplumsal sorunlara değinmiş, bu sorunların kaynağını ahlaki çözümlenmede görmüş, yaşadığı dönemde Osmanlı toplumunda gördüğü ahlak dışı davranışların toplumu felakete sürükleyeceği uyarılarını yapmıştır. Meyhanelerin ve kahvelerin toplumu tembelliğe alıştırıp yoksullaştırdığını, aile düzenini bozduğu için topluma zarar verdiğini, ahlakın çöküşünün milletten çöküşü olacağını belirtmiştir. Eserlerinde meyhane, kahve vb. alışkanlıklara sahip kişilerin eşlerine değer vermediği, sözel, psikolojik ve fiziksel şiddet uyguladığı, basit sebeplerle eşlerini boşadığı ya da ikinci bir eş isteğiyle onları mutsuz ettiğini işlemiştir. Kadınlar ise çalışkan, sorumluluk sahibi, yumuşak başlı, aileleri için her türlü fedakârlığa katlanan diğerkâm kişilerdir. Buna karşın eşleri tarafından takdir ve teşekkür görmemekte, çoğunlukla mağdur ve mutsuz bir yaşam sürmektedirler. Mehmet Akif başta aile sorunları olmak üzere şiirlerinde, toplumsal sorunları önce tespit etmiş, sonra kaynağını belirterek çözüm yollarını göstermiştir. Akif'e göre Türk İslam dünyası ataletten, miskinlikten tembellikten kurtulup, yorulmadan bıkmadan azim ve gayretle çalışmalıdır. Her türlü toplumsal problemlerin aşılabilmesi dinî ve ahlaki bir eğitimle mümkündür. Bu eğitimin “imanlı, edepli, liyakatli ve vicdanlı muallimler” (Ersoy, 1958, s. 281) tarafından verilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akgül Sarpkaya, Olcay (2013). Boşanmış kadınlarda toplumsal baskıya direnme stratejileri: Van örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(26), 29-50.
- Aydın, Yahya (2017). Yerküreden maveraya bir çılgılık: Mehmet Akif. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 94-110.

- Aydoğan, Bedri (1997). Mehmet Akif Ersoy'un Meyhane ve Mahalle Kahvesi şiirleri üzerine bir değerlendirme. *Türkoloji Aratırmaları*, 85-106. http://turkoloji.cu.edu.tr/html/ba_mehmet_akif_ersoy.htm Er. Tar. Temmuz 2020
- Baş, Selma (2012). Bir merhamet şairi olarak Mehmet Akif. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(2), 193-217.
- Beklân Çetin, Oya (2012). Sosyolojik araştırmalarda veri çözümlemesi ve bulguların yorumlaması. (Temmuz Gönç Şavran Ed.). *Sosyolojide Araştırma Yöntemleri* içinde (s. 183-215). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Budak, Hatice (2020). İnsanı yaşatmak ve öldürmek arasında bir hatt-ı fasıl: Merhamet "Reis Bey" eserinin tahlili. (Hatice Budak Ed.). *Edebiyat çalışmalarında farklı perspektifler* içinde (s.125-163). Ankara: İKSAD Yayınları.
- Coşkun Nusret Safa (2017). Şair Mehmet Âkif'in Oğlu Şimdi Ne Yapıyor? Y. Turan Günaydın (Der.), Ersan Güngör (Ed.), Babam Mehmet Akif- İstiklal Harbi hatıraları içinde. İstanbul: Kurtuba Yayınları.
- Durak, Nejdet (2016). Mehmet Akif Ersoy'un düşünce dünyasında ahlak, erdemler ve medeniyet ilişkisi. Süleyman Demirel üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2(37), 151-169.
- Ersoy, Mehmet Akif (1958). *Safahat* (Tertip Eden: Ömer Rıza Doğrul),5. Baskı. İstanbul: İnkılap Yayınevi, 5. baskı (Alıntılarda bu baskıdan yararlanılmıştır.)
- Esen, Adem (2011). Safahat'ta iktisatla ilgili konular. *Uluslararası Mehmet Akif Ersoy milli birlik ve bütünlük sempozyumu kitabı* içinde, s.261-294, İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayını.
- Eşref, Edip. (2010). *Mehmet Akif hayatı, eserleri ve yetmiş muharririn yazıları*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Fırat, Hatice (2016). Safahat'ta içki-kumar çıkmazındaki erkeklerin kadına bakışı ve Akif'in çözüm önerisi: Eğitim. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (SUTAD)* (40): 221-231.
- Haşimi, Seyyid Ahmet (2015). Muhtar-ul ehadisin nebeviyye tercümesi. (Abdülvehhab Öztürk (Çev.). İstanbul: Kahraman Yayınları.
- Kaplan, Mehmet (2005). *Şiir tahlilleri-1*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karakoç, Sezai (1987). *Mehmed Akif*. 6. Baskı. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Kısakürek, Necip Fazıl (2018). *İdeolocya örgüsü*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Koytak, Necla (2001). *Her anne bir okul. Kadından topluma eğitim*. İstanbul: Uçurtma Yayınları.
- Kuntay, Mithat Cemal (1997). *Mehmet Akif*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Meriç, Cemil (1986). *Kültürden irfana*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Öksüz, Refik (1999). *Safahat'ta ahlaki unsurlar*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Okay, Orhan (1989). *Mehmet Akif. Bir karakter heykelinin anatomisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Öz, Satılmış (2013). Mehmet Akif ersoy'da geri kalmışlık ve kalkınma problemi (Safahat Örneği). *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (30). 140-161
- Özaşar, Mehmet Emin vd. (2012). Hadislerle İslâm. 2 baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. <https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/sayfa.php?CILT=3&SAYFA=87>.Er.Tarihi: Eylül 2020

- Özcan, Nezahat (2009). Mehmet akif'in şiirlerinde yoksul insan manzaraları. *Türk Yurdu Dergisi*, Sayı 268. <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=2457Er>. Tar: Eylül 2020
- Özmete, Emine (2011). Yoksul ailelerde sosyal dışlanmaya karşı güçlendirme yaklaşımı. (Ed.). Yasemin Özkan, Sosyal Dışlanma ve aile: Sosyal hizmet müdahalelerinde güçlendirme yaklaşımı içinde (71-87), Ankara: Maya Akademi Yayınevi.
- Tağızade Karaca Nesrin (2011). Mehmet Akif Ersoy'un hayatında ve safahat'ta kadın. *Diyanet İlmi Dergi*, Vefatının 75. Yılında Mehmet Akif Özel Sayısı, 47 (4). 113-128.
- Yıldıztaş, Ahmet, Dinç, Ayşe (2018). Mehmet Akif Ersoy'un sanatı şahsiyeti ve eserleri. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi (TİDSAD)*, 5(17), 438-449.

BATI

EDEBİYATINDA AKIMLAR

editör
OKTAY YİVLİ

HATİCE FIRAT
YASEMİN MUMCU
OKTAY YİVLİ
OĞUZHAN KARABURGU
BERNA AKYÜZ SİZGEN
NİLÜFER İLHAN

ÜMMÜHAN TOPÇU
SEFA YÜCE
HANİFİ ASLAN
METİN AKYÜZ
MEHMET SÜMER
YAKUP ÖZTÜRK

Prof. Dr. Önder Göçgün

TİYATRO DENEN HAYAT SAHNESİ

PROF. DR. ÖNDER GÖÇGÜN

Türk Tasavvuf Şiiri

AÇIKLAMALI VE YORUMLU ÖRNEKLERLE

MODERN TÜRK EDEBİYATI

editör
OKTAY YİVLİ

MUHARREM DAYANÇ
OKTAY YİVLİ
MACİT BALIK
MAHMUT BABACAN
SEVİM ŞERMET

YASEMİN MUMCU
BEDİA KOÇAKOĞLU
NİLÜFER İLHAN
MAKSUT YİĞİTBAŞ
SELAMİ ALAN

